

ნესტან სულავა

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

ეპისტოლეები ქართულ პაგიოგრაფიაში (იოვანე საბანის ძე, „წმ. კონსტანტი კახის წამება“, გიორგი მერჩულე)

ეპისტოლარული ჟანრი სათავეს უძველესი დროიდან, იმ დროიდან იღებს, როდესაც მას მხატვრულ ლიტერატურასთან საერთო არაფერი ჰქონდა. ანტიკური ეპოქის ეპისტოლოგრაფიის პირველი წარმომადგენლები პლატონი და არისტოტელე იყვნენ, რომლებმაც შეძლეს ამ ჟანრის შესაძლებლობების გამოყენება და თავიანთ თანამედროვეთა შორის მისი გავრცელებაც, რაც ძირითადად ფილოსოფიური და დიდაქტიკური პრობლემატიკის განხილვას ახლდა და რიტორიკული სტილით გამოირჩეოდა. ეს ჟანრი გამოიყენა აგრეთვე ეპიკურემ, რომლის ეპისტოლეებმა მაინცდამაინც დიდი ადგილი ვერ დაიკავა მის მემკვიდრეობაში.

ანტიკური პერიოდის რიტორიკულმა სკოლამ და მისმა მახასიათებლებმა ქრისტიანული ღვთისმეტყველების სფეროში წარმოქმნილ ეპისტოლოგრაფიას მიაწვდინა ვერბალური ხელოვნების სტატუსი, რითაც განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ახალი აღთქმის დიდი მონაგვეთი, შვიდი კათოლიკე ეპისტოლე და პავლეს 14 ეპისტოლე, რომლებიც გაჯერებული იყო საღვთისმეტყველო სიბრძნით, რიტორიკული მეტყველებით, ენის სისადავითა და სააზროვნო სივრცის სიდიადით. ფაქტობრივად, მოციქულთა ეპისტოლეები დაედო საფუძვლად ბიზანტიურ ლიტერატურაში ეპისტოლოგრაფიის ჟანრს, რომელიც ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველივე საუკუნიდან განვითარდა და ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი დაიკავა ქრისტიანულ საღვთისმეტყველო მწერლობაში.

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ ცნებები „ეპისტოლოგრაფია“ და „ეპისტოლოლოგია“. პირველი მთელ იმ ლიტერატურას გულისხმობს, რომელსაც მიმოწერის სახე აქვს და ყოველთვის არ მოითხოვს საპასუხო ეპისტოლის დაწერას. მეორე, ეპისტოლოლოგია კი სამეცნიერო დარგია, რომე-

ლიც შეისწავლის მთელ ეპისტოლოგრაფიულ მემკვიდრეობას მისი ჩასახვიდან მოყოლებული თანამედროვე ეპოქამდე. აქვე საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს იმის შესახებ, რომ ეპისტოლოგრაფია საღვთისმეტყველო ლიტერატურის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სფეროა, რომელმაც ღროს გაუძლო და დღესაც აქტიურად გამოიყენება როგორც სასულიერო, ისე საერო მწერლობაში, ე.ი. იგი ცოცხალი ჟანრია, რომელიც კერძო პიროვნების შეხედულებებთან ერთად საზოგადოების ინტერესებს ასახავს, აქტუალურ პრობლემებს ეხმიანება, რამაც განაპირობა მისი ხანგრძლივი სიცოცხლე და მისი არსებობა თანამედროვე ეტაპზე.

ძველ ქართულ ლიტერატურაში ეპისტოლოგრაფიას განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ სხვადასხვა ჟანრის მწერლები და იყენებდნენ არა მხოლოდ საურთიერთობოდ, არამედ მასში აქსოვდნენ თავიანთ მსოფლმხედველობრივ, ლიტერატურულ-ესთეტიკურ შეხედულებებს, რაც ეპოქის სულისკვეთებას, საზოგადოებრივ მდგომარეობასა და მოთხოვნებს ასახავდა; ზოგიერთი მათგანი სხვადასხვა ხასიათის თხზულებებში იყო ჩართული და დამოუკიდებელი თხზულების ხასიათსაც კი იძენდა. ჩემი სტატიის საკვლევი თემა ამჟამად ქართულ ჰაგიოგრაფიაში შემონახული ეპისტოლოგრაფიული მემკვიდრეობის შესწავლა და წარმოჩენაა. მათგან სტატიაში განხილულია სამოქალაქო ქართლის კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის მიმოწერა, „წმ. კონსტანტი კახის წამებაში“ ჩართული თეოდორა დედოფლის ეპისტოლე და წმ. გრიგოლ ხანცთელის ეპისტოლეები გიორგი მერჩულის ჰაგიოგრაფიული თხზულებიდან.

ქართულ ენაზე დაცული ეპისტოლეები ორი რიგისაა: 1. ქართველ ჰაგიოგრაფ-პიწმოგრაფთა ეპისტოლური მემკვიდრეობა და 2. ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში ჩართული ამ ჟანრის თხზულებათა პერსონაჟების ეპისტოლეები. ვიდრე კონკრეტულ ჰაგიოგრაფთა ეპისტოლეებზე ვისაუბრებდეთ, უნდა აღინიშნოს კირიონ კათალიკოსის დედაწლი ეპისტოლური ლიტერატურის ისტორიაში. ჩვენამდე მოღწეული წყაროების მიხედვით, ქართული ეპისტოლოგრაფიის სათავეებთან დგას VI-VII საუკუნეების მიჯნაზე მოღვაწე საქართველოს კათალიკოსი კირიონ/კირონ პირველი, რომლის მიმოწერა სომეხთა კათალიკოსებთან, მოსე ელივარდელთან და აბრაამთან¹, ასევე, რომის პაპთან, ქართულად არ შემონახულა; ფაქტობრივად, მისი ეპისტოლური მემკვიდრეობა

¹ ეპისტოლეთა წიგნი. სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით და კომენტარებით გამოსცა ზ. ალექსიძემ. თბ. 1968.

სამეცნიერო მიმოქცევაში მეოცე საუკუნეში ქართულად თარგმნის შემდეგ შემოვიდა. რაც შეეხება პირველ ქართულენოვან მიმოწერას, იგი VIII საუკუნის დამლევს განეკუთვნება, კერძოდ, ეს მიმოწერა 786-790 წლებს მოიცავს; მათი ავტორები ცნობილი პიროვნებები, ქართლის იმდროინდელი კათალიკოსი სამოელი და ჰაგიოგრაფი იოვანე საბანის ძეა. აღვნიშნავთ სხვა ავტორთა ეპისტოლოგრაფიულ მემკვიდრეობასაც. ესენია: გიორგი მცირის ეპისტოლე წმ. გიორგი შეყენებულისადმი, რომელსაც მისივე დაკვეთით დაწერილი ჰაგიოგრაფიული თხზულება, „ცხოვრება და მოღვაწეობა წმიდისა გიორგი მთაწმიდელისა“, გაუგზავნა ეპისტოლესთან ერთად; აბუსერის ძე ტბელისადმი გაგზავნილი საქართველოს კათალიკოსის არსენ ბულმაისიმის ძის ეპისტოლე, რომელიც მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის შესახებ საგალობელთა შექმნას უკავშირდება; ამ ეპისტოლეთა შესახებ სხვა ნაშრომში გვექნება საუბარი. უაღრესად მნიშვნელოვანია მეორე ჯგუფის ეპისტოლეები, კერძოდ, ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში ჩართული ეპისტოლეები, კერძოდ: „წმ. კონსტანტი კახის წამებაში“ ჩართული ბიზანტიის დედოფლის, თეოდორას, ეპისტოლე და „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“ ჩართული რამდენიმე ეპისტოლე.

1. სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის ეპისტოლეები. საუბარს დავიწყოთ სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის მიმოწერის რაობის, მიზანდასახულობის, სამწერლო მეთოდის საკითხთა განხილვით.

იოვანე საბანის ძის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებას წინ უძღვის სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და იოვანე საბანისძის მიმოწერა, ეპისტოლეები, რომელთაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიული, ქრონოგრაფიული, წყაროთმცოდნეობითი, ლიტერატურულ-ესთეტიკური და საღვთისმეტყველო პრობლემატიკის გასაანალიზებლად. ზემოთ აღინიშნა, რომ ეპისტოლოგრაფიას ქრისტიანულ ლიტერატურაში მდიდარი ტრადიცია აქვს, რასაც მოწმობს ახალი აღთქმის ეპისტოლეთა წიგნი, რომელიც შედგება შვიდი კათოლიკე ეპისტოლისა და პავლეს თოთხმეტი ეპისტოლისაგან. მათ მნიშვნელობას საზოგადოდ მომდევნო ხანის მთელი ქრისტიანული ლიტერატურის მსოფლმხედველობის გასათვალისწინებლად განსაზღვრავს მათი რაობა, არსი, დანიშნულება. ახალი აღთქმის ეპისტოლეები არის ნიმუში შემდგომი ხანის ქრისტიან მოღვაწეთა ეპისტოლოგრაფიული მემკვიდრეობისათვის. მათ მომდევნო ხანის ეპისტოლური მემკვიდრეობისათვის პარადიგმული მნიშვნელობა ენიჭება. ახალი აღთქმის ეს ნაწილი ქრისტიან მოღვაწეთა შორის მიმოწერის ერთგვარი საფუძველიც გახდა. ამიტომაც მნიშვნელოვანი სამოელ ქართლის კა-

თალიკოსისა და იოვანე საბანისძის მიმოწერაზე დაკვირვება, რადგან, უწინ-არეს ყოვლისა, ეს მიმოწერა ქრისტიანული ეპისტოლოგრაფიის შესანიშნავი ნიმუშია, იგი წარმოგვიჩენს ორი ღირსეული პიროვნების – სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და ქართველი დიდებულის, მწერალი-ჰაგიოგრაფის რელიგიურ-სარწმუნოებრივ, საღვთისმეტყველო, იდეოლოგიურ-მსოფლმხედველობრივ, სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ თვალთახედვას; მეორე მხრივ, ამ მიმოწერით ეპოქის სურათი იხატება, თუ როგორია ამდროინდელი ქართლის რელიგიური, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური, სოციალური, კულტურული ვითარება, აჩვენებს იმ პერიოდის განათლების დონეს, საგანმანათლებლო სისტემის არსებობას, წიგნიერებას, თვალსაზრისის ლიტერატურული ჟანრების შესახებ, საზოგადოების ლიტურგიულ ცნობიერებას და შემეცნებას.

რა საკითხები აღიძვრის სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანისძის უაღრესად მნიშვნელოვან მიმოწერაში და რაზე შეიძლება გამახვილდეს ყურადღება მისი განხილვისას? ესენია: თხზულების დამკვეთის ვინაობა; ავტორის ვინაობა და მისი წოდებრივი სტატუსი – სასულიერო პირია თუ საერო; ჰაგიოგრაფიის მიზანდასახულობა და სპეციფიკა, თხზულებაში აღწერილი ამბების „უტყუველობა“, რაც მასში გამოყენებული მხატვრული მეთოდის რაობის განსაზღვრას მოითხოვს; ამასვე უკავშირდება ავტორის განათლების დონის შესახებ მსჯელობა; წმ. აბო თბილელის მოწამეობრივი ღვაწლის აღწერა და მისი მნიშვნელობა ქართველი ერისათვის, საქართველოს ეკლესიისათვის, მისი ადგილი საქართველოს ისტორიაში; ეპისტოლეტა დაწერის თარიღის განსაზღვრა.

სამოელ კათალიკოსის კონკრეტული მიზანი აქვს დასახული, ესაა წმ. აბო თბილელის წამების აღწერა, რათა შთამომავლობას ჰქონდეს ქართველი ერისა და ქართული ეკლესიის წინაშე მისი ღვაწლის, როლისა და დამსახურების გაცნობის შესაძლებლობა. სამოელმა ამ საქმის ღირსეულ აღმსრულებლად იოვანე საბანის ძე მიიჩნია, შესაბამისად, კათალიკოსის ეპისტოლე მწერალი-ჰაგიოგრაფის, იოვანე საბანის ძის სახეს, მისადმი დამოკიდებულებასაც წარმოაჩენს. მან იოვანეს წერილი კიდევ ერთი ღირსეული პიროვნების, ხსართან მღვდლის, ხელით გაუგზავნა.

საინტერესოა ეპისტოლეტა ქრონოლოგიაც. სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის ეპისტოლეებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თხზულების დაწერის დროის დასადგენად. ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით სამეცნიერო ლიტერატურაში სამოელის კათალიკოსობა ქართლში დათა-

რიღებულია 780-790 წლებით. თხზულებაში ზედმიწევნითაა მითითებული წმ. აბოს წამების თარიღი, რაც დაწვრილებით განიხილა კ. კეკელიძემ თავის მონოგრაფიაში სხვა მეცნიერთა შეხედულებების გათვალისწინებისა და კრიტიკის საფუძველზე; წმ. აბოს წამების თარიღია 786 წლის 6 იანვარი (ახალი სტილით 19 იანვარი), ნათლისღების დღესასწაული, რის მიხედვითაც დადგინდა თხზულების დაწერის თარიღიც: 786-790 წლები, წმ. აბოს წამებიდან სამოელის კათალიკოსობის ბოლო წლამდე. თუმცა, თხზულების დათარიღების თაობაზე სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთხანს აზრთა სხვადასხვაობა იყო. კერძოდ, მ. საბინინი და კირიონ II წმ. აბოს წამების თარიღად 790 წლის 7 იანვარს მიიჩნევდნენ და, შესაბამისად, თხზულებაც ამის შემდეგ დაწერილად მიაჩნდათ; პ. ცხვილოელმა (პოლიეექტოს კარბელაშვილი) წმ. აბოს წამება 786 წლის 6 იანვრით დაათარიღა. კ. კეკელიძემ 1905 წელს საგალობლების შესახებ მსჯელობისას წმ. აბოს წამების თარიღად 820 წელი მიიჩნია, მაგრამ შემდეგ 1934 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში ტექსტის მონაცემთა გათვალისწინებით ზედმიწევნით ზუსტად განსაზღვრა წმ. აბოს წამების თარიღი, 786 წლის 6 იანვარი, რის შემდეგაც უნდა დაეწერა იოვანე საბანის ძეს თავისი ჰაგიოგრაფიული თხზულება, შესაბამისად, ეპისტოლეებიც ასე დათარიღდება. მართალია, კ. კეკელიძის შეხედულების შემდეგ თხზულების დაწერის დროის შესახებ კიდევ გამოითქვა განსხვავებული შეხედულებები, რომლებიც ეპოქის სულისკვეთების საფუძველზე განსაზღვრავენ თხზულების დათარიღების საკითხს. ს. მეტრეველისა და გ. კუჭუხიძის შეხედულებით, იოვანე საბანის ძეს თხზულება სამოელ კათალიკოსის წერილის მიღებიდან მალევე უნდა დაეწერა. გ. კუჭუხიძის აზრით, თხზულების დაწერის თარიღის დავიწროებაც შეიძლება, რადგან მასში ხატმებრძოლობის ნაკვალები დაინახა. მისი თქმით, წმ. აბოს საპყრობილეში ხატი არ აქვს, როგორც ჩანს, არაბებმა არ შეატანინეს, რადგან ისინი ხატმებრძოლებს თანაუგრძნობდნენ. იოვანე საბანის ძეც ხატს არსად ახსენებს, რაც იმას უნდა მოწმობდეს, რომ „წმ. აბოს წამება“ მეშვიდე მსოფლიო საეკლესიო კრებამდე, ე. 787 წლამდე უნდა დაწერილიყო². თუმცა, სამართლიანობა მოითხოვს აღ-

² ეს საკითხი მოითხოვს დაზუსტებას. მართალია, მეშვიდე მსოფლიო საეკლესიო კრებამ 787 წელს დაგმო ხატმებრძოლობა და მიიღო დადგენილება ხატების თაყვანისცემის აღდგენის შესახებ, მაგრამ კიდევ ნახევარ საუკუნეზე მეტი გავიდა, ვიდრე ხატთაყვანისცემა 843 წელს საბოლოოდ აღდგებოდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ხატის არსენება მხოლოდ ბიზანტიაში არსებული ხატმებრძოლობით ვერ აიხსნება, რადგან ბიზანტიისაგან განსხვავებით, საქართველოში ხატმებრძოლობა არ ყოფილა. გარდა ამისა, წმ. აბომ საპყრობილიდან შეძლო კერეონების ყიდვა და საპყრობილიდან მათი დაგზავნა, რათა იგი აენითო მისი სულის საოხად. ამიტომ ნაკლებ სარწ-

ინიშნოს, რომ ხატებზე მინიშნება იოვანე საბანის ძის თხზულებაში არ არის, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ხატმებრძოლობის კვალი ვეძიოთ მასში. არც მანამდელ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებშია ხატები ნახსენები. ამჟამად სამეცნიერო ლიტერატურაში თხზულების დაწერის თარიღად ტრადიციულად 786-790 წლებია მიჩნეული.

ამრიგად, სამოელის ეპისტოლე აბოს წამების შემდეგ, ე.ი. 786 წლის რ იანვრის შემდეგაა დაწერილი, ხოლო სამოელი 780-790 წლებში იყო საქართველოს კათალიკოსი. იოვანე საბანის ძის პასუხიც მალევეა დაწერილი და თხზულებასთან ერთად გაგზავნილი სამოელ კათალიკოსისათვის, ცხადია, მისი კათალიკოსობის პერიოდში. იოვანემ თხზულება და ეპისტოლე რომ ერთად გაუგზავნა სამოელ კათალიკოსს, ამას იოვანეს ეპისტოლე მოწმობს, რომელშიც ნათქვამია, რომ ჭეშმარიტად აღწერა წმ. აბოს წამება და მიუძღვნა კათალიკოსს.

სამოელ კათალიკოსის ეპისტოლის შესახებ. რას ეხება და ასახავს სამოელ კათალიკოსის მცირე მოცულობის, მაგრამ მნიშვნელობით უაღრესად დატვირთული და საჭირო ეპისტოლე? მასში რამდენიმე საკითხი იქცევს ყურადღებას. ესენია: ჰაგიოგრაფიის სამოელისეული აღქმა, იოვანეს პიროვნების შეფასება და დაფასება, რატომ მაინცდამაინც იოვანეზე შეაჩერა ყურადღება და არა სხვაზე; მისადმი დამოკიდებულება, რაც მრევლის წევრისადმი მღვდელთმთავრის იშვიათი მოკრძალებულობით გამოირჩევა; რაც მთავარია, წმ. აბოს კანონიზაციისათვის მზადება და ჰაგიოგრაფიული თხზულების შექმნის დაკვეთა, რადგან აბოს წამებას, როგორც ფაქტს, ეპოქალური ღირებულება ეკისრება. ნათლად ჩანს, რომ სამოელ კათალიკოსს, როგორც მის წოდებასა და მისიას შეეფერება, ერის მაჯისცემა ესმის და სწორად განსაზღვრავს წმინდანის, კერძოდ აბოს, მისიას ქართველი ერის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ლიტურგიულ ცნობიერებასა და ქრისტიანული თვითშეგნების აღორძინების საქმეში.

ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის მახასიათებლები სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის მიხედვით. სამოელის შეხედულებით, თუ როგორია ჰაგიოგრაფიის მახასიათებლები, კერძოდ, რის აღწერა ევალება ჰაგიოგ-

მუნია, წმ. აბოს საპყრობილეში, არაბთა აკრძალვის მიუხედავად, ხატი ვერ შეეჭანა. ხატს არც „წმ. შუშანიკის წამება“ და „წმ. ევსტათი მცხეთელის წამება“ ახსენებენ. ქართულ ჰაგიოგრაფიაში ხატების ხსენება IX საუკუნეზე ადრე არ შეინიშნება, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ საქართველოში რომელიმე ქვეყნის, კერძოდ ბიზანტიის იმპერიის, მიბაძვით ხატების თაყვანისცემა აკრძალული იყო.

რაფ-მწერალს, ნათლად ჩანს იოვანე საბანის ძისადმი გაგზავნილი მისივე წერილიდან, რადგან აქ ყურადღება გამაზვილებულია ამ ჟანრის დამახასიათებელ თვისებებზე, – ჰაგიოგრაფიულმა თხზულებამ მართლად უნდა აღწეროს და წარმოაჩინოს ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის მებრძოლი და მისთვის თავდადებული ადამიანის ცხოვრება და წამება; ჰაგიოგრაფმა თავისი იდეალური გმირი შემფასებლური პოზიციებიდან უნდა დახატოს და იგი წმინდანისათვის დამახასიათებელი იდეალური თვისებებით შემკულად წარმოაჩინოს. იგი იოვანეს სწერს: „აწ მიიღე წიგნი ესე ჩემი და ლოცვაჲ ჩემი და ჯუარი-სა დაწერად კელითა ჩემითა და შეწევნითა ღმრთისა მამისა და ძისა და სულისა წმიდისაჲთა, მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისაჲთა, და წმიდათა მოციქულთაჲთა და მოწამეთაჲთა კელ-ყავ გამოთქუმაღ სრულიად ჭეშმარიტად, ვითარ-იგი იყო და ვითარცა შენ თვით უწყი, და აღწერე მარტვილობად წმიდისა მოწამისა ჰაბომის და აღწერილი ჩუენ მოგვიძღუანე, რადთა უმეტესად ლოცვა ყვით შენთჳს. მაღლი უფლისა იყავნ შენ ზედა“³. სამოელის ეპისტოლის ეს მონაკვეთი მიუთითებს ჰაგიოგრაფიული თხზულების სპეციფიკას, რომ მან ჭეშმარიტად მომხდარი ამბავი უნდა გადმოსცეს, ხოლო მოწამის ტანჯვა, რაც რეალურად განხორციელდა, ცხადია, ჭეშმარიტებად აღიქმება. ამ დროისათვის ეს მეთოდი დამკვიდრებულია ჰაგიოგრაფიაში და შემდგომი ხანის ჰაგიოგრაფიულ ლიტერატურაში კიდევ უფრო მეტად მტკიცდება. ეს მეთოდი ძირეულია საისტორიო მწერლობისათვის, რაც ზუსტად შეაფასა XIV საუკუნის ქართველმა ისტორიკოსმა, რომელსაც ჟამთააღმწერლად ვიხსენიებთ, რადგან მისი სახელი დრო-ჟამმა არ შემოგვინახა. მისი თვალსაზრისი ისტორიკოსობის//ჟამთააღმწერლობის შესახებ შემდეგი სიტყვებითაა გამოხატული: „ჟამთააღმწერელობა ჭეშმარიტის მეტყუელებად არს და არა თუალახმა რისამე“⁴, რომელიც სიტყვიერადაც ეხმიანება სამოელ კათალიკოსის გამონათქვამს. ყურადღებას იქცევს კათალიკოსის ფრაზა „კელ-ყავ გამოთქუმაღ“, რომელიც გულისხმობს თხზულების დაწერას იოვანე საბანის ძის ხელით, ძირითად ავტორად კი სული წმინდა მოიაზრება, რადგან შუა საუკუნეების მწერლობაში ყოველივე ის, რაც იქმნება სიტყვით, ფერთმოქმედებით, მელოდით, ხუროთმოძღვრული სახით, სული წმინდის მიერაა შექ-

³ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I. დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ლ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბ. 1963, გვ. 46-47.

⁴ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბ. 1959, გვ. 199.

მნილი. იოვანე საბანის ძე სული წმინდის მეშვეობით ქმნის სიტყვიერ შედეგს, ე.ი. იგი ჩამწერია. ესეც ჰაგიოგრაფიის სპეციფიკაა. კიდევ ერთი საკითხი, რაზეც სამოელი ამახვილებს ყურადღებას, ისაა, რომ წმ. აბოს ახალ მოწამედ მიიჩნევს, რაც იმას გულისხმობს, რომ ქრისტიანობისათვის მრავალ წამებულთა შორის ახალი, სულ ახლახან წამებულია წმ. აბო, ამიტომაც იგი ახალი მოწამე, მან, კიდევ ერთმა, დაამოწმა მაცხოვრის მიერ გავლილი გზა მოწამეობისა.

იოვანე საბანის ძის პასუხი კიდევ უფრო აზუსტებს და ნათლად გვიჩვენებს ჰაგიოგრაფიის სპეციფიკას, მის მეთოდს ჭეშმარიტისმეტყველების შესახებ: „მეცა გულს-მოდგინე ვიქმენ უძლიერძსსა ჩემსა აღებად და წადიერებად გულისა ჩემისა ალავსო უფალმან, და აღვწერე უღირსისაგან გონებისა ჩემისა შემოკრებული მარტულობად, ჭეშმარიტი და უტყუელი, წმიდისა მოწამისა მადლითა და მეოხებითა ნეტარისა ჰაბოისითა და მოგიძლუნე უფალსა ჩემსა, რომლისათჳს კუალად ვითხოვ ვედრებით: სათნო-ყავნ უფალმან გულსა თქუენსა და გულსა ყოვლისა ქრისტეს მოყუარისა ერისა მორწმუნისასა, რომელნი აღმოიკითხვიდენ, რადთა ზიარ ღოცვათა თქუენთა იქმნეს კუალად და მერმეცა უღირსებად ჩემი“⁵. იოვანე საბანის ძის ამ სიტყვებში სამწერლო მეთოდის განსაზღვრის, ანუ ჰაგიოგრაფიის ხასიათისა და არსის შესახებ გამოთქმულ მოსაზრებასთან ერთად, რომ იგი „ჭეშმარიტი და უტყუელია“, მხატვრულ-ესთეტიკური თვალთახედვაც წარმოჩნდება. გარდა ამისა, განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ავტორის ფრაზა – „აღვწერე უღირსისაგან გონებისა ჩემისა შემოკრებული მარტულობად, ჭეშმარიტი და უტყუელი“, რომელშიც აღიარებულია კონკრეტული ავტორის, იოვანე საბანის ძის, საზოგადოდ, ჰაგიოგრაფიაში შემუშავებული ტენდენცია, რომ ჰაგიოგრაფი-მწერალი, აღსაწერი პრობლემიდან გამომდინარე, უღირსია, აღსაწერი ამბის მკითხველ-მსმენელამდე მიმტანად შეუფერებელია, მიუხედავად იმისა, რომ ღმერთმა მისი გული ღიდი სურვილით ალავსო, რათა შეექმნა თხზულება. ყოველივე ეს ავტორის თავმდაბლობით აიხსნება; იგი მთელ საღვთისმეტყველო ლიტერატურას გასდევს და მხოლოდ ჰაგიოგრაფიისათვის არაა დამახასიათებელი.

მწერალი-ჰაგიოგრაფი იოვანე საბანის ძე ეპისტოლეთა მიხედვით. ეპისტოლეები იმ მხრივაცაა მნიშვნელოვანი, რომ ისინი მათ ავტორთა სულიერ ხატსაც წარმოაჩენენ. სამოელი, მართალია, კათალიკოსია, მაგრამ იშვიათი

⁵ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 48.

რიდითა და კრძალვით მიმართავს იოვანე საბანის ძეს თხზულების დაწერის თხოვნით, რაც მის მდიდარ სულიერ სამყაროზე, თავმდაბლობაზე მიუთითებს. ეპისტოლის მიღებისას უფრო სახიერად წარმოჩნდება მწერალი-ჰაგიოგრაფი იოვანე საბანის ძე, რომელიც ერთდროულად ორმა გრძნობამ შეიპყრო: სიხარულმა, რომ ღვთისაგან ახლად წამებული ჰაბოს ღვაწლის აღმწერად ის გამოირჩა, და შიშისა, რადგან სულიერი მოძღვრის წინაშე უარის თქმა აფრთხობს და ახსოვს სოლომონის სიტყვები: „შვილი ურჩი წარსაწყმედელსა მიეცესო“ (იგ. 13, 1). საბოლოოდ მასში მორჩილების საღვთისმეტყველო საზრისმა გაიმარჯვა და უფლის, ე. ი. კათალიკოსის, სიტყვებს მიენდო.

თხზულების სათაური მოწმობს, რომ მისი ავტორი იოვანე საბანის ძეა, ხოლო თხზულების დაწერის ინიციატორი – ქართლის კათალიკოსი სამოელია. დავიმოწმებ თხზულების სახელწოდებას სრულად: „წამებად წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტესი ჰაბოსი, რომელი იწამა ქართლს შინა, ქალაქსა ტფილისს, კელითა სარკინოზთაჲთა, გამოთქმული იოვანესი, ძისა საბანისი, ბრძანებითა ქრისტეს მიერ სამოელ კათალიკოზისაჲთა“⁶. მწერლის მიერ თხზულების სახელწოდებად ამ მინაწერის გაკეთებას მრავალმხრივი ღირებულება აქვს. უწინარეს ყოვლისა, გვაძნობს წამების მთავარი პერსონაჟის ვინაობასა და მისი წამების ადგილს, მიუთითებს, ვინ აწამა წმ. აბო თბილელი, გვაუწყებს თხზულების ავტორისა და დამკვეთის ვინაობას. აქედანვე ხდება ცნობილი, რომ იოვანე არის საბანის ძე, მაგრამ არ ვიცით, თუ ვინ იყო და რომელ წოდებას მიეკუთვნებოდა მამა მწერლისა საბან, არც ისაა საბოლოოდ გარკვეული, თუ რომელ წოდებას მიეკუთვნებოდა თვით იოვანე, ავტორი თხზულებისა. ცხადია, საბან დიდგვაროვანი ფეოდალი უნდა ყოფილიყო, რადგან შვილს სრულყოფილი საღვთისმეტყველო განათლება მისცა, რასაც „აბოს წამების“ ტექსტი მოწმობს. მამისადმი პატივისცემის გამოხატულებაა იოვანეს მოხსენიება მამის სახელით, რაც ძველ დროში არც ხშირია, მაგრამ არც იშვიათი. ასევე სახელითა და მამის სახელით მოიხსენიებს მას თხზულების დამკვეთი სამოელ ქართლის კათალიკოსიც, რომელთან მიმოწერაც თხზულებას წინ უძღვის.

ცნობები იოვანე საბანის ძის შესახებ არ შემონახულა, მხოლოდ იოვანესა და სამოელის მიმოწერით შეიძლება ზოგიერთი დეტალის დაზუსტება. დანამდვილებით ვერ ვიტყვით, ჰაგიოგრაფი სასულიერო პირი იყო თუ საერო. მიმოწერა მოწმობს, რომ მწერალი თანადამსწრე და თვითმხილველია იმ-

⁶ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 46.

ისა, რაც მან აღწერა თხზულებაში. სამოელი იოვანეს სწერს: „შენ თავად უწყი სანატრელისა ამის ახლის მოწამისა ჰაბოისი, რომელი ღლეთა ამით ჩუენთა იმარტვილა მეოხად ქრისტეს მიმართ ჩუენდა და ყოვლისა ამის სოფლისა ჩუენისა ქართლისათჳს“⁷, რის შემდეგაც ავალებს მისი წამების აღწერას, რათა შთამომავლობას დარჩეს ახალი მოწამის ღვაწლი და დამსახურება ქრისტიანული სარწმუნოებისა და ქართველი ერის წინაშე, „მოსაკსენებელად ყოველთა, ვინ იყვნენ შემდგომად ჩუენსა“⁸. ეპისტოლის ტექსტიდან ნათლად ჩანს, რომ იოვანე საბანის ძე არა მხოლოდ იცნობდა, არამედ მეგობრობდა კიდევ წმინდა მოწამე აბოსთან, რასაც სამოელ კათალიკოსისადმი მისი წერილის ამონარიდი გვიმოწმებს: „სანატრელითა ქრისტეს-მიერთა სიყუარულითა შემეყუარე მე, ვიდრე იყავდა სოფელსა ამას შინა ჩუენსა“⁹. იოვანე საბანის ძე განათლებული, ღვთისმეტყველებაში განსწავლული პიროვნება ყოფილა, რაც აღნიშნულია სამოელის წერილში იოვანესადმი: „ჩუენ თუთ უწყით ღმრთივმიძაღლებული შენი მეცნიერებაჲ საღმრთოთა წიგნთაჲ და გულსმოდგინებაჲ შენი კეთილთა საქმეთა მოღუაწებისათჳს“¹⁰.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგზის გამოთქმულა თვალსაზრისი იოვანე საბანის ძის შესახებ, თუ რომელ წოდებას ეკუთვნის იგი: სასულიეროს თუ საეროს. ორივე შეხედულების მიმდევართა მიერ დაძებნილია შესაბამისი არგუმენტები. სამოელ კათალიკოსი თავის მიმართვას იწყებს შემდეგი სიტყვებით: „მე, სამოელ, ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზი, უფალსა იოვანეს საბანის ძესა, სულიერად შვილსა წმიდისა კათოლიკე ეკლესიისა და საყუარელსა ჩუენსა, ლოცვით უფლისა მიერ მოგიკითხავ; მშვიდობაჲ იყავნ შენ ზედა და ყოველთა სახლისა შენისა კრებულთა ქრისტეს მიერ“¹¹. აქ „უფალსა“ მიმართვის ფორმაა და შესაძლოა „ბატონოს“ მნიშვნელობით გამოიყენებოდეს, როგორც ამჟამინდელი მიმართვის ფორმებშია დამკვიდრებული. „სულიერად შვილსა...“ – იგი სასულიეროსაც და საეროსაც თანაბრად შეიძლება მიემართებოდეს. რაც შეეხება „სახლს“, ძველ ქართულში „სახლი“ ნიშნავს ნაგებობასაც, კერძო პიროვნების სახლსაც, ოჯახსაც, მონასტერსაც. ამიტომ ამ სიტყვით ვერ განისაზღვრება იოვანეს სოციალური სტატუსი; თუ იოვანე საერო პირია, მაშინ „სახლი“ აქ ნიშნავს ოჯახს და ნათესაობას, ოჯ-

⁷ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 46.

⁸ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 46.

⁹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 77.

¹⁰ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 46.

¹¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 46.

ახის წევრებს; თუ სასულიერო პირია, მაშინ იგი ეკლესია-მონასტერს უნდა გულისხმობდეს.

კ. კეკელიძის შეხედულებით, იოვანე საბანის ძე საერო პირია და არა სასულიერო, რის დასასაბუთებლად სამოელ კათალიკოსის მიერ კრძალვით დაწერილ ეპისტოლეში მორიდებულ სტილს იმოწმებს: „სამოელ კათალიკოსი თავის წერილში ისეთი კრძალულებით და მორიდებით მიმართავს იოანეს, რომლითაც უზენაესი სასულიერო პერსონა, კათალიკოსი, მის ხელქუეშე უშუალოდ მდგომ სასულიერო პირს არ მიმართავდა, ეს ტონი უფრო შეშვების საერო პირს, და ისიც საზოგადოებრივი იერარქიის კიბის არა ღბაღს, არამედ მაღალ საფეხურზე მდგომს... ავტორის სარწმუნოებრივ-სასულიერო განათლება, რომელიც ნათლად ჩანს თხზულებაში, არ გამოდგება მისი, ავტორის, ვინაობის გასარკვევად, რადგანაც ასეთი იდეოლოგიისა და სწავლა-განათლების მატარებელნი იყვნენ იმ ეპოქაში არა მარტო სასულიერო პირები, არამედ საერონიც“¹². მეცნიერმა ახსნა „უფალის“ მნიშვნელობაც, რომლითაც სამოელ კათალიკოსმა მიმართა იოვანეს. „სულიერად შვილის“ სახელით უფრო საერო პირს აღნიშნავდნენ, ხოლო ტიტული „უფალი“ ამას კიდევ უფრო ამოწმებს¹³. ამ მოსაზრებას იზიარებენ რ. ბარამიძე, გ. კუჭუხიძე, ს. მეტრეველი. თავისი თვალსაზრისის განსამტკიცებლად რ. ბარამიძემ ბიზანტიაში გავრცელებული ტენდენცია დაასახელა, რომლის მიხედვით სასულიერო თემაზე მწერალთაგან საკმაოდ დიდი ნაწილი საერო პირი იყო. ს. მეტრეველის აზრით, ავტორი მაღალი რანგის საერო პირია, რომელიც თავისი დროის გამორჩეული და პატივსაცემი პიროვნება უნდა ყოფილიყო. გ. კუჭუხიძემ ყურადღება მიაქცია კათალიკოსის გამოთქმას უკვე ნახსენებ „ეკლესიის შვილობას“, რომელიც თხზულების სხვა კონტექსტში მრევლის გარკვეულ კატეგორიას მიემართება. მისი აზრით, იგი ეკლესიასთან დაახლოებული და მისთვის მოღვაწე საერო პირის აღსანიშნავად შეიძლება იყოს გამოყენებული. ამასვე უნდა მოწმობდეს იოვანეს მოხსენიება მამის სახელით¹⁴. მამის სახელით ხსენების თაობაზე შეიძლება ითქვას, რომ ეს ფაქტი მყარ არგუმენტად ვერ გამოდგება, რადგან ქართველ სასულიერო მოღვაწეთაგან ცნობილნი არიან პიროვნებები, რომლებიც მამის სახელით იხსენიებიან. მაგალითად შეიძლება

¹² კ. კეკელიძე. იოანე საბანისძე, მარტვილობა აბო თბილელისა. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. XIV. თბ. 1986, გვ. 34.

¹³ კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. XIV, გვ. 34.

¹⁴ გ. კუჭუხიძე. „წმინდა პაბო ტფილელის წამების“ დათარიღებისათვის. „კრიტიკიუმი“. № 15, 2006, გვ. 132.

დავიმოწმით ჭყონდილის მთავარეპისკოპოსი სტეფანე სანანოძის ძე, ჰიმნოგრაფები იოვანე ქონქოზის ძე, ბასილი ბაგრატიის ძე, საქართველოს კათალიკოსები ნიკოლოზ გულაბერის ძე, არსენ ბულმაისიმის ძე და სხვანი¹⁵, რომლებიც ცნობილი სასულიერო პირები იყვნენ, თანაც მათი უმეტესობა მაღალ იერარქიულ საფეხურზე იდგა.

მეორე მოსაზრების მიხედვით, იოვანე საბანის ძე სასულიერო პირია. კერძოდ, შ. ნუცუბიძის აზრით, იოვანე სასულიერო პირია, რადგან კათალიკოსი ასეთი დიდი და საპასუხისმგებლო საქმის აღსრულებას საერო პირს არ მიანდობდა. რაც შეეხება „სახლის კრებულის“ შესახებ გამოთქმულ განმარტებას, მეცნიერის აზრით, აქ საუბარი უნდა იყოს იმ კრებულზე, რომელიც იოვანე საბანის ძის სახლში იყრიდა თავს. ეს იმას გულისხმობდა, რომ იგი, როგორც საღვთო წიგნთა მცოდნე, აგრეთვე, მასწავლებელი, მოძღვრავდა თავის მოწაფეებს, რომელიც კათალიკოსმა „კრებულად“ მოიხსენია¹⁶. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ბ. კილანავასა და ხ. ზარიძის შეხედულებებიც. ბ. კილანავა იოვანე საბანის ძეს სასულიერო წოდების მაღალი იერარქიის საფეხურზე მდგომ პირად, კერძოდ ეპისკოპოსად მიიჩნევდა. მისივე მართებული მოსაზრებით, სამეცნიერო ლიტერატურაში უნდა დამკვიდრდეს ფორმა „საბანის ძე“ და არა „საბანისძე“, რადგან საბან იოვანეს მამის სახელია და იგი მამის სახელის მიხედვით არის მოხსენიებული¹⁷. ამავე აზრისაა ხ. ზარიძეც, რომელმაც ზაზგასმით აღნიშნა, რომ „საბანის ძე“ გვარი არაა. აგრეთვე, მისი შეხედულებით, იოვანეს თავმდაბლური სტილი, კრძალვა, საკუთარი თავის უღირსად ოთხგზის მოხსენიება, რაც მის მიერ კათალიკოსისათვის გაგზავნილ ეპისტოლეში გვხვდება, იმ მოსაზრებას უჭერს მხარს, რომ ავტორი სასულიერო პირია, ხოლო „კრებული“ სასულიერო პირებს, ან ეკლესიებს უნდა გულისხმობდეს. ამავე აზრის დასამოწმებლად კიდევ ერთ გარემოებას, კერძოდ, იოვანეს მრევლთან ურთიერთობის გამოცდილებას აქცევს ყურადღებას და ამბობს, რომ ამგვარი დამოკიდებულება სასულიერო პირისათვის ჩვეულებრივი ქმედების გამოხატულებაა. მანვე იოვანე საბანის ძე მიიჩნია ორმოცი სებასტიელი მოწამის სახელობის ეკლესიაში მოღვაწე სასულიერო პირად და

¹⁵ იოვანე საბანის ძის მართლწერისათვის: სამეცნიერო ლიტერატურაში უმეტესად საბანის ძეს ერთად წერენ, რაც ბადებს აზრს, რომ იგი გვარია. სინამდვილეში საბან (საბა) მამის სახელია და იოვანე მამის სახელის მიხედვით იხსენიება. რაც შეეხება სახელს, ხელნაწერებში ყველგან იოვანე იწერება. ამიტომ ვამჯობინეთ, დაგვეწერა „იოვანე საბანის ძე“.

¹⁶ შ. ნუცუბიძე. კრიტიკული ნარკვევები. თბ. 1965, გვ. 403-404.

¹⁷ ბ. კილანავა. იოვანე, ძე საბანისი. წიგნში: ქართული დამწერლობისა და მწერლობის სათავეები. თბ. 1990, გვ. 260-261.

აღნიშნა, რომ წმ. აბო ამ ტაძარში დადიოდა და მათ შორის ურთიერთობა ჩამოყალიბდა როგორც მოძღვარსა და სულიერ შვილს შორის. მწერალი-ჰაგიოგრაფის მიერ საკუთარ თავმდაბლობაზე ხაზგასმას არ ნიშნავს იმას, რომ იოვანე ან სასულიერო პირია, ან საერო, რადგან ორივე წოდების მწერალი საკუთარ უძღურებას ამბის გადმოსაცემად თუ პოეტური შთაგონების სიტყვით გამოსახატავად თანაბრად აღიარებს, რასაც შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანიც“ მოწმობს.

როგორც ვნახეთ, სამოელ კათალიკოსის ეპისტოლეში გვხვდება სიტყვა „უფალი“, რომელიც იოვანეს მიემართება; გასარკვევია, ვის უწოდებენ ამ პერიოდში „უფალს“; აგრეთვე, იოვანე საბანის ძე იყენებს სიტყვას „მამფალი“, რომელიც კათალიკოსს გულისხმობს. საკითხავია, ვინ მიმართავს „მამფლად“ კათალიკოსს და რას გულისხმობს იგი. ამ საკითხებზე პასუხმა შეიძლება სინათლე შეიტანოს იოვანე საბანის ძის სოციალური სტატუსის გარკვევაში.

ავტორზე, როგორც პიროვნებაზე, როგორც მწერალზე, მხოლოდ თვით თხზულების მიხედვით შეიძლება მსჯელობა, რადგან, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, წყაროებში მის შესახებ ცნობები არ შემონახულა. იოვანე საბანის ძე მოღვაწეობდა საქართველოში არაბთა თარეშის, ბრძოლების, ბატონობის პერიოდში, რის შედეგადაც ქართველი ერი უმძიმეს პოლიტიკურ, სოციალურ, საზოგადოებრივ და იდეოლოგიურ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მწერალი-ჰაგიოგრაფი თავისი ეპოქის მაჯისცემას უგდებდა ყურს და იმ საჭირობო-ტო საკითხებზე ამახვილებდა ყურადღებას, რომლებიც ქართველი ერისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისა იყო. იოვანე საბანის ძემ თავის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში ერის არსებობის, ეროვნული თვითშეგნებისა და თვითშემეცნების, ქრისტიანული რელიგიის დაცვის საკითხი დასვა. ამიტომაც მოგვევლინა სახელმწიფოს ინტერესებისათვის მებრძოლ პიროვნებად, ქრისტიანული სარწმუნოების დამცველად, რომელმაც უტყუარად განჭვრიტა ქართველი ერის მომავალი. კ. კეკელიძემ აღნიშნა, რომ იოვანემ რელიგიური იდეოლოგია და პროვიდენციალური მსოფლმხედველობა ჩამოაყალიბა, რომელიც უშუალოდაა დაკავშირებული და გადაჯაჭვული ეროვნულ „ფიზიონომიასა და მთლიანობასთან“¹⁸. ივანე ჯავახიშვილმა იოვანე საბანის ძის მიერ ასახულ ცხოვრებისეულ კერძო მოვლენაში საზოგადო გასაჭირი დაინახა და ეს მწერლის უდიდეს დამსახურებად მიიჩნია¹⁹. მან ერთმანეთს შეუდარა წმ. რაფელის, წმ.

¹⁸ კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. XIV, 34-35.

¹⁹ ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. VIII. თბ. 1977, გვ. 78.

ეკსტატი მცხეთელის, წმ. აბოს წამებათა ავტორთა მრწამსი და ისინი ერთმანეთისაგან განასხვავა, რადგან ამათგან მხოლოდ „წმ. აბოს წამების“ ავტორმა შეძლო კერძო მოვლენის საზოგადოდ წარმოსახვა და ერის სატკივრის ჩვენება. როგორც ჰაგიოგრაფიული თხზულებები, წმ. რაჟდენისა და წმ. ეკსტატის წამებებიც სახისმეტყველებითად დატვირთული ნაწარმოებებია, მაგრამ მათი ღირებულება ეროვნულ-სარწმუნოებრივი პრობლემატიკის ასახვის თვალსაზრისით განსხვავებულია, მათში ეროვნული პრობლემა არ ასახულა. სამივენი „მძლავრთა ამათ“ წარმომადგენლები არიან, სამივენი სარწმუნოებრივი ძიების პროცესში წარმოისახებიან, სამივენი თავიანთ თანამოძმეთა მიერ იწამებიან, ისინი პიროვნულ ზეალსვლას განიცდიან და ზეციურ მოქალაქობას აღწევენ, მაგრამ მხოლოდ იოვანე საბანის ძემ შეძლო წმ. აბოს ღვაწლისა და დამსახურების იმგვარად ჩვენება, რომ იგი ქართველთათვის მისაბადი გაეხადა, თუმცა, წმ. ეკსტატისა და წმ. რაჟდენს ქრისტიანული სარწმუნოების დასაცავად წმ. აბოზე ნაკლები ღვაწლი არ მიუძღვით. აქ ავტორთა მსოფლხედვა, ინდივიდუალური ხელწერა, ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენათა მასშტაბური აღქმა გასათვალისწინებელი, რითაც იოვანე საბანის ძე სხვათაგან გამოირჩევა. ამ მხრივ მას ქართულ ჰაგიოგრაფიაში სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს.

იოვანე საბანის ძის პასუხი მწერლის უდიდეს პასუხისმგებლობას გამოხატავს, რადგან იგი თავად გრძნობს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი საქმის აღსრულება დაავალა მწერალს სამოელ კათალიკოსმა. ამ ტვირთის სიმძიმეს ბიბლიური სიბრძნის წყალობით აცნობიერებს და სოლომონის იგავთა საფუძველზე ხსნის მის სიმძიმეს: „ჰბადევედ ჯინჭველსა, მეღვარო, და იქმენ მუშაკ მსგავს მისა“ (იგ. 6, 69). რასაკვირველია, ეს ქრისტიანული თავმდაბლობაცაა და ჰაგიოგრაფიულ-ჰიმნოგრაფიული ჟანრისათვის დამახასიათებელი ავტორის შემოქმედებითი უძღურების გამომხატველი გამოთქმაც. ესაა ავტორის მიერ საკუთარი უძღურების აღიარება, რომ მას წმინდანის სიდიადის შესაფერისად ქება და შესხმა არ შეუძლია. რაც შეეხება „ჭეშმარიტსა და უტყუელს“, იგი თხზულების საფუძვლად გამონაგონის მიღებას უარყოფს და ჰაგიოგრაფიის მიზნად სინამდვილის აღწერას სახავს. მაგრამ ჰაგიოგრაფმა სინამდვილე ამაღლებულად უნდა წარმოადგინოს, რასაც, თავის მხრივ, ამაღლებულის მშვენიერად ასახვით უნდა მიაღწიოს.

სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანისძის მიმოწერა მრავალმხრივ მნიშვნელოვანია: 1. იგი ახალი აღთქმისეული ეპისტოლოგრაფიის მსოფლმხედველობის გაგრძელებად აღიქმება; 2. ეპისტოლეებს სახისმეტყველებითი

და ისტორიული ღირებულება აკისრია, რადგან ისინი გვეჩმარება კათალიკოსისა და მწერალი-ჰაგიოგრაფის ურთიერთობის, განათლების, საზოგადოებაში მათი ადგილის, ავტორიტეტის, რაც მთავარია, სულიერი ხატ-სახის გააზრებაში, თხზულების მიზანდასახულობასა და დაწერის თარიღის, ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თხზულებათა მახასიათებელთა განსაზღვრაში, მწერლის საღვთისმეტყველო ცოდნის, მსოფლმხედველობისა და მხატვრული სააზროვნო სივრცის აღქმაში.

2. ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში ჩართული ეპისტოლეები.

თეოდორა დედოფლის ეპისტოლე „წმ. კონსტანტი კახის წამებიდან“. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია „წმ. კონსტანტი კახის წამებაში“ ჩართული თეოდორა დედოფლის ეპისტოლე. ჰაგიოგრაფიულ ტექსტს მოსდევს ბიზანტიის დედოფლის ეპისტოლე, რომელიც გამოგზავნილია კონსტანტის შვილებისა და „სახლისა მისისათა ნათესავთა“ მიმართ. მასში წმ. კონსტანტის მოწამეობრივი ღვაწლია შეფასებული და შექებული. ბიზანტიის დედოფალი წერს: „ჯერ არს მოცსენებად ღუაწლი ნეტარისა ამის მოწამისა კონსტანტისი“. კ. კეკელიძის სიტყვით, „ეს წერილი დამახასიათებელია როგორც გამიშვლებული ნიშნულში ბიზანტიური დიპლომატიისა, რომელსაც მიზნად აქვს არაბობასთან ბრძოლაში თავის მხარეზე იყოლიოს აღმოსავლეთის ქრისტიანები, კერძოდ, ქართველებიც, და მხარეზე აკიდოს „მსუბუქი ტვირთი“ თავის ბატონობისა“²⁰. როგორც ჩანს, ქართული ეკლესიის მიერ კონსტანტი უკვე წმინდანად არის შერაცხული და იმიტომაც აღიარებს დედოფალი მას ბიზანტიელთა და ქართველთა მეოხად. შესაძლოა, „წამება“ უკვე დაწერილიც იყო, როცა ქართველებმა დედოფლის წერილი მიიღეს და ნაწარმოებს ბოლოში ამიტომაც დაურთეს.

ბიზანტიის დედოფალი თეოდორა ქართველ წმინდანს მეოხად აღიარებს და ქართველებს უჩვენებს, რომ ქრისტიანობაში სიმტკიცის დაცვა ბიზანტიას კიდევ უფრო კეთილად განაწყობს მათდამი და, მიუხედავად იმისა, რომ ბიზანტიას აქვს საქართველოზე პოლიტიკური ზეგავლენის სურვილი, ქართველებს საშუალება ეძლევათ, არაბებისაგან გათავისუფლებაში ძლიერი შემწე და მეოხი იყოლიონ: „აწ არა გჳკმს ჩუენ ნუგეშინის-ცემად თქუენი მისთჳს, ვინადოგან იგი არს ნუგეშინის-მცემელ და მეოხი ჩუენი და თქუენი წინაშე ქრისტჳსა“²¹. ბიზანტიის დედოფალი წმ. კონსტანტის, და საზოგადოდ, ქარ-

²⁰ კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბ. 1960, გვ. 521.

²¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 171.

თველი ხალხის „შჯულკეთილობაზე“ საუბრობს, მათს „ერთსა სჯულსა შინა“ დგომას აქებს: „აწ საქმენი თქუენნი, რომელთა იქმოდით, მოწამე არიან თქუენდა, და თქუებული იგი დაემტკიცა ფრიად, და დაენერგა კეთილად შჯულებიერებად თქუენი“ ... „ერთსა შჯულსა შინა იყვენით და უფალსა პირისპირ თქუენსა ყოველსა ჟამსა ზედევდით“... „მოსწრაფებით ისმინეთ და მის მიერ ცხებულთა თავნი თქუენნი დაუდგაბლენით და უღელსა ჩუენსა ქუეშე ქრისტეს-მიერსა ქედნი თქუენნი წარუპყრენით და სუბუქისა ტკრთისა ჩუენისა აღკიდებად მკართა თკსთა ზედა არა გარეწარ იცოდეთ“... „საფარველმან მეფობისა ჩუენისამან ილუაწოს თქუენტკს და მთამან სიდიდისა ჩუენისამან ქრისტეს-მიერმან აღადგინოს დაბრკოლებად თქუენი და აწ ამას ზედა იქმოდეთ“²².... დასასრულს ეპისტოლე პოლიტიკურ იერსახეს იძენს, რადგან ბიზანტიის დედოფალი, როგორც ძლიერი იმპერიის მპყრობელი, თავის უფლებებს საქართველოზე არ თმობს და აღნიშნავს, რომ ქართველები ბერძენთა ხელთ არიან, ისევე როგორც სხვა ქრისტიანული ქვეყნები: „ამას არათუ თქუენ ოდენ გიბრძანებთ, არამედ ყოველთა, რომელნი ჩუენ-კერძო და კელთა ქუეშე ჩუენსა არიან ქართველნი, რამეთუ ყოველთავე ქრისტეს მოყუარეთა და მეფობისა ჩუენისა ღმრთისამიერთა და ვითარცა შვილთა საკუთართა თქუენთა თანა შეგარაცხ, არამედ კუალად აღდევით და განძლიერდით უფლისა მიერ“²³. თეოდორა დედოფლის სიტყვები მოწმობს, რომ მას ძლიერი საქართველო სურს, რათა ქრისტიანული სამყაროს აღმოსავლეთით მდებარე ეს მენაპირე ქვეყანა მეოხად და დამხმარედ ჰყავდეს. თვით საქართველოც საკუთარი ინტერესების გამო უნდა იყოს ძლიერი: „და სიდიდითა ძალისა მისი-საითა ლახუარნი თქუენნი მტერთა ზედა განაბრწყინვენით და ნუ ვის სცემთ მათგანსა თქუენ შორის სამკცდრებელსა, რადთა მოიღოთ კეთილი ჩუენი და აღთქმული იგი პატივი კეთილის მოქმედათკს უფლისა მიერ მოიღოთ“²⁴.

ეპისტოლე ყურადღებას იქცევს აღმსარებლობითი თვალსაზრისითაც, რადგან აქ მოტანილი მთელი პასაჟი მიუთითებს, რომ ბიზანტიაში უკვე ხატმებრძოლობის ერესი აღარაა, იგი დაძლეულია. ისტორიული დოკუმენტებიდან ცნობილიცაა, რომ 843 წელს თეოდორა დედოფლის ინიციატივით მოწვეულ კრებაზე საბოლოოდ აღდგა ხატთაყვანისცემა. მეშვიდე მსოფლიო საეკლესიო კრებამ, რომელიც ირინე დედოფლის ინიციატივით იყო მოწვეული, დოკუმენ-

²² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 171.

²³ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 172.

²⁴ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 172.

ტების მიხედვით, 787 წელს მიღებული დადგენილებების საფუძველზე ხატთაყვანისცემა აღადგინა, მაგრამ მაინც დიდი დრო, ნახევარ საუკუნეზე მეტი, გავიდა, ვიდრე საბოლოოდ დაიდოდა ხატმებრძოლობის ერესი. თეოდორა დედოფლის ეპისტოლეში ნათქვამია, რომ წმ. კონსტანტი და მისი ოჯახი ყოველთვის ქალკედონელები იყვნენ და ხატთაყვანისცემას აღიარებდნენ: „და რაღა დავატკბნეთ სიტყუანი ჩუენთჳს და თქუენთჳს, ჯერ არს [მოკსენებად ღუაწლი] ნეტარისა ამის მოწამისა კოსტანტისი და წინააღდგომად სიმკნისა მისისად მტერთა მიმართ უხილავთა. და გიჟუენო თქუენ, საყუარელთა ჩუენთა, რომელნი-ეგე ხართ ჭეშმარიტად შვილნი მისნი და ხატნი კორციელები-სა მისისანი, ვითარმედ რაჟამს ჰბრძოდა იგი ეშმაკთა, შიშითა ღმრთისადთა კორცნი თჳსნი წინადაუპყრნა, არათუ სიკჳშოთა ამით საკმითა კორციელები-საითა მიმხედველ იყო, არცაღა ბრწყინვალე უჩნდა მას ნათელი მზისა ამის წარმაგალისად, არცაღა ტკბილ უჩნდა მას სიმცხინვარჳ მზის-თუალისად განქარვებადი და გულისწყრომითა ნათლისა მის მომაგალისადთა ღრუბლად ჰხედვიდა მზესა ამას აღმომაგალსა და სიყუარულითა ქრისტჳსითა ყოველნი გემონი სოფლისანი, ვითარცა სისხლი კბილთად, ეგრეთ წარმოჰყრწყუა სურვილითა დიდისა მის გულის-სათქუმელისადთა და სიბრძნითა ზრახვისა მისისადთა მძაცულებისა მიმართ. ამისთჳსცა ყოველი დიდებად ამის სოფლისად, ვითარცა ნაგევი, ეგრეთ შეჰრაცხა, რაღა ქრისტე ოდენ შეიძინოს, და აწ ამისთჳსცა მისნი არიან ცანი და ქუეყანად და ყოველი, რად არს მას შინა, რამეთუ ყოველივე დაუტევა და ღმრთისა ოდენ იქადოდა, რომელი - იგი ქებულ არს ღმრთისა მიერ და ანგელოზთა მისთა და საკმეთა მისთაგან უკუნისამდე იქების“²⁵.

თეოდორა დედოფლის ეპისტოლეს აქვს პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი, მსოფლმხედველობრივი, რელიგიური, ლიტერატურულ-ისტორიული მნიშვნელობა. მასში გადმოცემულია ბიზანტიის იმპერიის დამოკიდებულება საქართველოსადმი, ეკლესიური ცხოვრებისადმი, ქართველი ერისადმი, რომელიც ბიზანტიის დედოფლის იმპერიულ ხელგას ემყარება.

„წმ. გრიგოლ ხანტელის ცხოვრებაში“ ჩართული ეპისტოლეები. გიორგი მერჩულემ თხზულებაში ეპისტოლის სახით შეიტანა რამდენიმე ეპიზოდი. ესენია ფებრონიასა და გრიგოლ ხანტელის მიმოწერა, იერუსალიმელ მონოზონთა მიერ გრიგოლ ხანტელისადმი მიწერილი ეპისტოლე. ამ უკანასკნელის შესახებ გიორგი მერჩულე წერს: სამეცნიერო ლიტერატურაში დაის-

²⁵ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 171.

ვა საკითხი ორი ეპისტოლის შესახებ, ისინი გიორგი მერჩულის კალამს ეკუთვნის თუ გრიგოლ ხანცთელის ხელით დაწერილი ეპისტოლეები ნამდვილად იყო დაცული ხანცთის მონასტერში. თხზულებიდან ცნობილია გრიგოლ ხანცთელის სამწერლო მოღვაწეობის შესახებ, კერძოდ, მის მიერ არის შედგენილი საეკლესიო წესდება და „საწელიწდო იადგარი“. მათგან წესდებიდან საკმაო ნაწილი შეტანილიცაა გიორგი მერჩულის თხზულებაში.

ფებრონიასა და გრიგოლ ხანცთელის მიმოწერა. თხზულებაში მოთხრობილ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ეპიზოდს, ადარნესე კურაპალატის სამიჯნურო თავგადასავალს, უკავშირდება მერეს დედათა წინამძღვრისა ფებრონიასა და გრიგოლ ხანცთელის მიმოწერა, რომელიც შეეხება მერეს მონასტერში აღკვეცილ სიძვის დიაცს, რომელმაც ადარნესეს ოჯახის სიწმინდე ხელყო. ქალი მხოლოდ ხორციელადაც და სულიერადაც გახრწნილი იყო, რადგან სწორედ მისი ცილისწამების შედეგად მოაკვდინეს უღანაშაულო ჭაბუკი, რომელთან ურთიერთობაც დასწამა დედოფალს ადარნესეს მოპოვების მიზნით. ფებრონიასა და წმ. გრიგოლ ხანცთელის ძალისხმევით ადარნესეზე გამიჯნურებული ქალი მერეს დედათა მონასტერში გადაიყვანეს, სადაც გარდაიცვალა. იგი დედებს შორის დაკრძალეს, მაგრამ მისი გვამი მიწამ არ მიიღო და სამჯერ ამოვარდა. გარდაცვლილმა დედებმა უზნეო ქალს არ მიუტევეს, მისი ცხედარი არ შეიწყნარეს. საჭირო გახდა ჯერ ფებრონიას ეპისტოლე, რომლითაც გრიგოლ ხანცთელს სთხოვა დახმარება, რათა მიცვალებულის ნეშტი მიწას მიეღო, ხოლო შემდეგ გრიგოლის მიმართვა გარდაცვლილი დედებისადმი. მიცვალებულის სულს, იქნება იგი ცოდვილი თუ მონანიე, სულიერი განწმენდისათვის წმინდანის შემწეობა სჭირდება. თხზულებაში ქალის ამგვარ შემწედ გვევლიანებიან წმ. გრიგოლ ხანცთელი და დედა ფებრონია. დედა ფებრონია წმ. გრიგოლს სთხოვა დახმარება ეპისტოლით: „წყალობა ყავნ უფალმან ჩუენ ზედა წმიდითა ჯუარითა და შეწევნითა ღირსთა ლოცვათა შენთადთა, ქრისტეშემოსილო მამაო გრიგოლ, ყოლადვე მონაწილეო ლოცვასა თანა ჩემ გლახაკისასა. შენ, წმიდაო ღმრთისა კაცო, საფრჳე მკლდომთა მრავალსახე სიბოროტით შეგიძხადეს, ვითარ მახჳ მონადირეთა, და იწყეს წყობად შენდა უწყინოდ, რამეთუ სივერაგით გბრძოდეს საუცრად სიძაფრითა სასტიკითა ზილვითა, ვითარცა გუნდი მკჳდართა, და ოდესმე ვითარცა სიმრავლე მკჳცთა მძჳნვარეთა მრავალ-გზის საშინელად ჩუენებითა. და ესრეთ შენთჳს ადბრეს ღუაწლთა ღელვად უჩინოდ და საჩინოდ. არამედ მათ ყოველთა სძლო სიმდაბლემან სიწმიდითა შემკობილმან გუამსა შენსა დაწერგულმან, და ცეცხლებრმან სულმან შენმან მართალმან შეწუნა მტერნი

იგი მავნებელნი, უხილავნი და ხილულნი“²⁶. ფებრონიას ეპისტოლეში წმ. გრიგოლ ხანცთელი ანგელოზთა მსგავსადაა წარმოდგენილი, რომელსაც ღვთისაგან ბოძებული უდიდესი სიწმინდე აქვს და მას შეუძლია ცოდვილი ადამიანის შენდობა: „ხოლო ამის მადლისათჳს ძალ არს შენდა ძალი ღმრთისად, რამეთუ წმიდათა ანგელოზთა მსგავსებად გაქუს სიწმიდე, რომელ არს სამძალი ძლევისად, შეზღუდვილი სამარადისოდთა ღოცვითა და მარხვითა და ფრიადი მუკლთ-მოდრეკად შემწირველი ცრემლთა წმიდათად უძილთაგან თვალთა შენთა და მღკდარისაგან სულისა შენისა. შენ, წმიდაო მღდელო, ეკლესიად წოდებულთა შორის მართალთა განსუენებულო, საღმრთოო მოძღუარო, მორწმუნეთა სიმტკიცეო, ხელმწიფეთა თვალუხუაგად მამხილებელო და განმსწავლელო კუერთხითა სწავლისაითა, რომლისათჳსცა სიტყუანი შენნი წინაისწარმეტყუელებერ აღესრულებიან კაცთა შორის! არამედ აწ ჟამი არს შენდობისად. ყავ წყალობად განწირულისა მისთჳს დედაკაცისა, ვითარცა შუენის სიწმიდესა შენსა. რამეთუ ნეშტი სიტყვად ჩემი გეუწყოს წიგნის მიმღებელისაგან. და ყოლადვე შეწევნა ყავ ჩემთჳს აქა და საუკუნესა მას, ამენ“²⁷. ფებრონიას ეპისტოლე შენდობისა და მოწყალების უნარის გამოხატულებაა, რომლითაც ფებრონიას სულიერი სამყარო, მისი მდიდარი ბუნება წარმოჩნდება. დედა ფებრონიას წერილში წმ. გრიგოლ ხანცთელისადმი იგი ზეცის ანგელოზის თვისებებითაა შემკული და წარმოჩენილი. წმ. გრიგოლის სახის-მეტყველებითად წარმოსახვისათვის გამოიყენება ეპითეტთა რიგი, რომლებიც ცხადად მოწმობენ, რომ წმინდანის პიროვნება ღვთაებრივი თვისებებითაა აღჭურვილი და წმ. გრიგოლის ხატ-სახეც იმგვარადაა წარმოჩენილი, როგორადაც ჰაგიოგრაფიაში გავრცელებული სიმბოლური სახე „ზეცისა კაცი და ქუყანისა ანგელოზი“ გაიაზრება.

პასუხად გაგზავნილი წმ. გრიგოლ ხანცთელის ეპისტოლე მრავამხრავადაა მნიშვნელოვანი, მასში რამდენიმე საკითხია აღძრული: ზესთასოფლისა და სოფლის ურთიერთმიმართება, შენდობისა და შეწყალების ღვთაებრივი მადლი. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ წმ. გრიგოლ ხანცთელი გიორგი მერჩულემ წარმოაჩინა ორივე სოფლის – სოფლისა და ზესთასოფლის არსის მწვდომელ პიროვნებად, რაც ყველაზე ნათლად გამოვლინდა წმ. გრიგოლ ხანცთელის მიმართვით გარდაცვლილი დედებისადმი, რომლებმაც უზნეო ქალის ცხედარი არ შეიწყნარეს. ადარნესე კურაპალატის სამიჯნურო ეპიზოდში წმ. გრიგოლ ხანცთელმა ზნეობის დაცვისაკენ მოუწოდა ადარნესეს, რო-

²⁶ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 300.

²⁷ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 300.

მელმაც კანონიერი ცოლი გააძევა სასახლიდან და სიძვის დიაცი დაისვა სასახლეში. ზემოთაც ითქვა, რომ ხორციელად და სულიერად გახრწნილი ქალის ცილისწამების შედეგად მოაკვდინეს უდანაშაულო ჭაბუკი, რომელთან ურთიერთობაც დასწამა დედოფალს. წმ. გრიგოლ ხანცთელის ძალისხმევით ქალი მერეს დედათა მონასტერში გადაიყვანეს, სადაც გარდაიცვალა. იგი დედებს შორის დაკრძალეს, მაგრამ მისი გვამი მიწამ არ მიიღო და სამჯერ ამოვარდა. საჭირო გახდა წმ. გრიგოლის ეპისტოლე, რათა ქალის ცხედარი იმ მიწას მიეღო, სადაც წმინდა დედები, მონაზვნები განისვენებდნენ. გარდაცვლილის სულს წმინდანის შემწეობა სჭირდებოდა. თხზულებაში ქალის ამ გვარ შემწედ მოგვევლინენ წმ. გრიგოლ ხანცთელი და დედა ფებრონია.

წმ. გრიგოლ ხანცთელის წერილი გარდაცვლილი დედებისადმი ღვთაებრივი სიბრძნის გამოხატულებაა: „ქრისტეს მოყვარენო, წესთა მათ ამის სოფლისათა მოკლესა შინა ღროსა სიყრმითგან თქუენით ვიდრე სიკუდილამდე მძლე-ქმუნლო ქრისტესსკს, სიტყვსაებრ მოციქულისა: „რამეთუ მოჰკუდით და ცხორებად თქუენი დაფარულ არს ქრისტითურთ ღმრთისა თანა“ (კოლას. 3, 3), რაჟამს გამოცხადნეთ ღიღებითა საუკუნოდსა მერმისაითა, თქუენ, ბრძენთაგან ნეტარო და უვიცთაგან უცნაურნო, უოხჭნოსა სიმდიდრესა კეთილთაებრ ვაჭართა საწუთროდსათა მომსყიდელნო, ხოლო აწ **მიძინარენო ჭორცითა და მღვდარენო სულითა**, მკუდრად შერაცხილნო მკუდართაგან და უკუნისამდე ცხოველნო ქრისტესსგან, ტადრითა მით სულისაითა ქუეყანისა ცად შემცვალეებლნო, ქალწულებისა ყუავილნო, მიმსგავსებულნო დედასა ღმრთისასა, მხიარულნო მის წინაშე საუკუნოდ ღიღებულსა მას მოსლვასა, ძისა მისისა მომლოდინებლნო! თქუენ, უძღურებისაგან უცვალეებელსა ძალსა მიწვეულნო და შემდგომად სიკუდილისა ყოლადვე შემძლეებლნო მიცემად ორსა სახესა მისაგებელსა, ქცევათაებრ კაცთაისა, ვითარცა-ესე აწ ვიხილეთ თქუენმიერი სამართალი საშჯელი, რომლისათცსცა მე გლახაკი გრიგოლ და დედაი ფებრონია მადლიერ ვართ თანა-შეწვენასა თქუენსა. და აწ გვედრებით საწყალობელისა მაგისათცს დედაკაცისა, ითხოეთ ქრისტესსგან ბრალთა მისთა შენდობად და ღირს ყვენიო ძუალნი მისნი ძუალთა თქუენთა და სული მისი სულისა თქუენისა თანა; და უფროდს ხოლო იღუაწეთ უფლისა მეორედ მოსლვასა, რამეთუ გაქუს მადლი შეწვენად მორწმუნეთა, და მოელით დაუსრულებელსა ღიღებასა და გამოუთქუმელსა სიხარულსა, რომელსაცა მიწვენად ხართ. არამედ მეოხებად თქუენი მარადის შემწე მეყავნ ჩუენ, რაითა ჩუენცა ღირს ვიქმნეთ სანატრელსა მას ცხორებასა მერმესა საუკუნესა, ამ-

ინ“²⁸. გარდაცვლილი დედებისადმი წმ. გრიგოლის, როგორც შემწის, მეოხის მიმართვის შედეგად განიწმინდება გარდაცვლილი ცოდვილი ქალის სული, რის შემდეგაც გარდაცვლილ მონაზონთა, გარდაცვლილ დედათა სულებიც იწყნარებენ მის სულს და საფლავის ღირსად ცნობენ. ადარნესესთან მყოფი ცოდვილი ქალის სახე, როგორც პარადიგმა, წმ. მარიამ მეგვიპტელის წმინდანად ქცეული ჰიპოდიმური არქეტიპითაა ნასაზრდოები. წმ. გრიგოლი მეოხია ცოდვილი ქალის სულისათვის, რომელმაც უდიდესი ცოდვა ჩაიდინა, მაგრამ მასზე ღვთის წყალობა გადმოვიდა წმ. გრიგოლის მეოხებით, რომელმაც იგი უსჯულოებაში ამხილა, ხოლო შემდეგ მის სულს ღვთის წინაშე შემწე ექმნა. გრიგოლის ეპისტოლის მიხედვით, ამქვეყნიურ სივრცესა და ზესთასოფლურ სივრცეს შორის, ამქვეყნიურ დროსა და მარადისობას, ზედროულობას შორის ზღვარი წაშლილია; ამავე სიტყვებით ნაჩვენებია ღმერთთან მისტიური შეერთების გზა, რაც ღვთაებრივი საიდუმლოა, იგი ყველასთვის არ იხსნება, არ მჟღავნდება, ხოლო თუ მჟღავნდება, მისი საფუძველია სიბრძნე, ღვთაებრივი საიდუმლოს შეცნობის უნარი, რომლებიც გადმოიცემა საღვთისმეტყველო ან ზნეობრივი მოძღვრებებით, რჩევებით; შედეგი შინაგანი და პიროვნული გამოცდილებაა. ამ თვალსაზრისით პარალელად შეიძლება დავიმოწმოთ გიორგი მერჩულის თხზულების საყურადღებო ეპიზოდი, როდესაც წმ. აშოტ კურაპალატის შვილებმა – ადარნესემ, ბაგრატმა და გუარამმა წმ. გრიგოლის აშენებული ეკლესია-მონასტრები მოიარეს და ღრმა შთაბეჭდილებებით აღსავსე ძმებს მამათა კრებული ანგელოზებად წარმოესახათ: „და უმეტეს განკურდა გონებაჲ კელმწიფეთაჲ მათ, რაჟამს იხილნეს მოწაფენი ნეტარისა გრიგოლისნი უფიცხლესსა მონაზონებისა კანონსა, რამეთუ იყვნეს იგინი ვითარცა ზეცისა ანგელოზნი... და ვითარცა იხილეს მფლობელთა მათ შეკრებაჲ იგი წმიდათა მამათაჲ, იყვნეს მსგავს წმიდათა უკორცოთა, განიხარეს, რამეთუ ესმოდეს მათგან მოძღვრებანი საღმრთოისა მცნებისანი, რომლისათჳსცა თქუეს ღიღთა მათ კელმწიფეთა: „წმიდანო მამანო, ვინათგან გიხილენით თქუენ, დაგუავიწყდა მეგრ, თუ ქუეყანასა ზედა ვართ ჩუენ, არამედ ვკვონებთ, ვითარმედ ზეცად წმიდასა ბანაკსა დამკჳდრებულ ვართ. რამეთუ სულითა მარადის წინაშე მდგომარე ხართ, და სადაცა არიან საყოფელნი თქუენნი, მუნცა არიან გულნი თქუენნი, არამედ იყავნ მეოხებაჲ თქუენი ჩუენ ზედა აქა და საუკუნესა“²⁹. მათ სიტყვებშიც, როგორც გრიგოლის ეპისტო-

²⁸ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 300-301.

²⁹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 275.

ლეში გარდაცვლილ დედათა მიმართ, ზღვარი წაშლილია ამქვეყნიურ სამყაროსა და ზესთაოფლურ სამყაროს შორის.

იერუსალიმელ მონაზონთა მიერ გრიგოლ ხანცთელისადმი მიწერილი ეპისტოლე. ამ ეპისტოლის ადრესატი გრიგოლ ხანცთელია. ეპისტოლის შესახებ გიორგი მერჩულე წერს, რომ იერუსალიმელი წმინდა მამები, გრიგოლის მოწაფეები, იყვნენ „კაცნი შუენიერნი, კეთილნი მონაზონნი, სრულნი სიბრძნითა და სასწაულთა მოქმედნი, მეძიებელნი სასუფეველისანი და მეოტნი ღიღებისაგან ამის სოფლისაჲსა, მღდელნი ღირსნი, შვილნი ღიღებულთა აზნაურთანი, ტომნი ღიდისა ევრემ მაწყვერელ ეპისკოპოსისანი“³⁰; ეპისტოლეში ჩამოთვლილია ეს მონაზვნები. ესენი არიან: „უხმარი არსენი და მაკარი უძლური, სულიერად ძმისწული და შვილი შენი და ყოველთა შვილთა შენთაჲ“, რომლებიც საკუთარ თავმდაბლობით უღირს და ცოდვილ მამებად წამროდგებიან მკითხველის წინაშე. მათ წმ. გრიგოლ ხანცთელს გაუგზავნეს ეპისტოლე, რომელიც, როგორც ამას თხზულების ტექსტი მოწმობს, ინახებოდა ხანცთაში და ავტორმა იგი თავის თხზულებაში შეიტანა: „ხოლო მე აწ შთავწერე წიგნსა ამას შინა მოწერილი ესე მათი შეუცვალელებად ყოველი“³¹. ესაა უადრესად მნიშვნელოვანი ცნობა, რომლის მიხედვით ეპისტოლის ავტორები იერუსალიმელი მამები არიან, რომლებიც წმ. გრიგოლს საღვთისმეტყველო ლიტერატურისათვის დამახასიათებელი მჭევრმეტყველებით წარმოაჩენენ: „მაჰო ღიდო და პატიოსანო უფლისა მიერ, და უფალო ჩუენო და ღირსო ღმრთისაო და წმიდისა მაგის უდაბნოისა თავადო უფალო, და ქრისტჳს მოყვარისა ერისა მოძღვარო და განმანათლებლო ყოველთაო! შეგჳნდევთ წმიდითა მაგით სიმდაბლითა ჩუენი ესე კადრებული გლახაკთა და უღირსთა მონათაჲ, მოწერილი უცები და უგუნური. ღმრთის-მოყუარებასა შენსა მიხედობითა ვიკადრეთ ესე კადნიერებით მოწერაჲ, ჩინებულო სერობასა მას უკუდავსა. ჩუენ, ცოდვილნი ესე უმეტეს ყოველთა კაცთასა, ღმობიერად მოგახსენებთ და მიგიძლუანებთ მადლსა და ღოცვასა წმიდისა ადგომისასა და ყოველთავე, რომელნი არიან წმიდასა ქალაქსა შინა იერუსალჳმსა და გარემოდს სანახებსა მისსა წმიდათა ადგილთა თაყვანის-საცემელთა ქრისტჳს უფლისა ჩუენისათა“³². ეპისტოლის მიხედვით, გრიგოლ ხანცთელი წმინდა უდაბნოს პატრონი, ერის მოძღვარი, ყოველთა განმანათლებელია, რომელსაც იერუსალიმელი მამები შენდობას ითხოვენ თავიანთი გაბედულების გამო, რომ

³⁰ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 302.

³¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 302.

³² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 302.

უგუნურებით აღსავსე და უმეცრული წერილი მისწერეს, მაგრამ ყველა ცოდვილზე უცოდვილესნი წმინდა მამის ღვთისმოყვარეობას მიენდვნენ. წმ. გრიგოლ ხანცთელს მიიჩნევენ „ჩინებულად სერობასა მას უკუდავსა“, რაც საიდუმლო სერობის მონაწილის სტატუსს გულისხმობს და მაცხოვრის მოწაფეთა მსგავსად წარმოაჩენენ. ეპისტოლეში ყურადღება გამახვილებულია იმაზეც, რომ იერუსალიმელმა მამებმა კლარჯეთიდან ჩასული ერთი წმინდა მამისაგან იციან კლარჯეთის უდაბნოს მონასტერთა და იქ მოღვაწე მამათა ამბები, რითაც თავიანთ კმაყოფილებას გამოხატავენ, რადგან მათთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს კლარჯეთის წმინდა უდაბნოში მამათა მშვიდობიან ცხოვრებასა და მოღვაწეობას, რასაც ღვთის მაღლი წარმართავს. ის ეპისტოლე, რომელსაც გიორგი მერჩულე მკითხველებს აცნობს, გრიგოლთან გადასაცემად გაატანეს ღვთისნიერ კაცს, მოსეს, რომელმაც მოვლო და მოილოცა წმინდა ადგილები, ყველგან ახსენებდა, აქებდა, მაღლობას შესწირავდა ღმერთს და ღოცულობდა გრიგოლისა და მისი ძმების სულის საოხად, ღმერთშემოსილ მამასა და დიდ მოძღვარს თავადაც შესთხოვენ წმინდა ღოცვებში მოხსენიებას ქრისტეს სიყუარულისათვის. მოსე მოახსენებს ყოველივეს, როგორ იღვწიან და მოსაგრეობენ იერუსალიმის წმინდა ადგილებში, ქართველთა მონასტრებში იერუსალიმელი ქართველი წმინდა მამები: „ვითარცა შეგუევედრა სული ჩუენი სიწმიდით ღირსებასა შენსა, აწცა გევედრებით, ხსენებულ გუყვებით ღირსთა შინა ღოცვათა და წინაშე წმიდასა მაგას სამწყსოსა თქუენსა, ღირსო ღმრთისაო, პატიოსანო მამაო და უფალო ჩვენო! ხოლო ჩუენი ყოფად წმიდასა ამას ადგილსა საბაწმიდას და ჰამბავი ყოველი მანვე მოსე მოგაკსენოს, წმიდაო მამაო. სიტკბოებასა შენსა მიწდობითა გაუწყებთ, დაიჯერენ სიწმიდემან შენმან. წმიდათა ამათ ადგილთა მარადის კსენებასა შენსა ვიკადრებთ ღოცვათა შინა ჩუენთა, რადთა უფალმან ჩუენ, უღირსნი ესე, წმიდასა ღოცვასა შენსა ღირს გუყვნეს ყოვლადვე ნაწილეულ“³³. მამები ევედრებიან წმ. გრიგოლს, რომ მათი სულიერი და, დედა ეფროსინე, მოიკითხოს და ღმრთისმიერი კურთხევა მასაც მიჰფინოს. ეპისტოლის დასასრულს გიორგი მერჩულე იერუსალიმელ წმინდა მამებს პირველ მოღვაწე წმინდა მამათა მსგავსად წარმოაჩენს და აღნიშნავს: „ჟამთა უკუანადსთა რომელ იაოვნენ ქრისტჳს ნების მყოფელნი მამანი, ჩუენსაცა უწინარეს იყუნენ და მამათაცა ჩუენთა“³⁴.

³³ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 303.

³⁴ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I, გვ. 303.

გიორგი მერჩულე ამ მხრივაც წმ. გრიგოლ ხანცთელის ღვაწლს შესაფერისად აფასებს და მას, როგორც პიროვნებას, იდეალური თვისებებით შემკულად წარმოაჩენს.

ამრიგად, ქართული ჰაგიოგრაფია ეპისტოლარულ სტილს იყენებს თავისი მიზანდასახულობის კვალობაზე, კერძოდ, არა მხოლოდ პირდაპირი მნიშვნელობით, ანუ თხზულებათა პერსონაჟების საურთიერთობოდ, არამედ მასში აქსოვდნენ თავიანთ მსოფლმხედველობრივ, ლიტერატურულ-ესთეტიკურ შეხედულებებს, რაც ეპოქის სულისკვეთებას, საზოგადოებრივ მდგომარეობასა და მოთხოვნებს ასახავდა. კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ მათი არქეტიპია ახალი აღთქმის ეპისტოლარული ნაწილი, შვიდი კათოლიკე ეპისტოლე და პავლეს თითხმეტი ეპისტოლე. ჰაგიოგრაფებმა ისინი თავიანთი ეპისტოლეების მოდელად მიიჩნიეს და მათ მსგავსად მიიტანეს თავიანთი ძირითადი სათქმელი მკითხველამდე. თუმცა, ახალი აღქმის ეპისტოლარულ მემკვიდრეობასა და ჰაგიოგრაფიის ეპისტოლეებს შორის განსხვავებაც თვალსაჩინოა. მოციქულთა ეპისტოლეების ძირითადი დანიშნულება ქრისტიანული მოძღვრების ქადაგება იყო, ხოლო ქართულ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში ჩართული ეპისტოლეების მნიშვნელობა და ღირებულება მათგან განსხვავებულია: ისინი ძირითადად ჰაგიოგრაფთა იდეურ-მსოფლმხედველობრივ და ლიტერატურულ-ესთეტიკურ ბუნებასა და საღვთისმეტყველო საზრისს წარმოაჩენენ. სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის მიმოწერის, „წმ. კონსტანტი კახის წამებაში“ ჩართული თეოდორა დედოფლის ეპისტოლისა და გიორგი მერჩულის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში ჩართული ეპისტოლეების ღირებულებისა და მნიშვნელობის კვლევის შედეგად წარმოჩნდა, რომ ისინი ძირითადად ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებშია ჩართული და კომპოზიციური თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი მისია აკისრია, ზოგჯერ კი ეპისტოლე დამოუკიდებელი თხზულების ხასიათსაც იძენს. დაკვირვების შედეგად გამოვლინდა ქართულ ენაზე დაცული ეპისტოლეების ორი ჯგუფი: 1. ქართველ სასულიერო პირთა და ჰაგიოგრაფთა ეპისტოლური მემკვიდრეობა, 2. ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში ჩართული ამ ჟანრის თხზულებათა პერსონაჟების ეპისტოლეები. თითოეულ განხილულ ეპისტოლეს თავისი ინდივიდუალური სახე აქვს და, შესაბამისად, მათი დანიშნულება, საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული დანიშნულებაც განსხვავებულია.

Nestan Sulava

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

**EPISTLE IN GEORGIAN HAGIOGRAPHY (IOVANE SABANISDZE,
“MARTYRDOM OF ST. KONSTANTI KAKHI”, GIORGI MERCHULE)**

Summary

Georgian hagiography uses the epistolary style in pursuit of its purpose, in particular, not only in the literal sense, in the communication of the characters of the works, but also in their worldview, literary-aesthetic views, which reflected the spirit of the epoch, public condition and requirements. According to the previous researches it was found that their archetype was the epistolary portion of the New Testament, the seven Catholic epistles, and the fourteen epistles of Paul. Hagiographers regarded them as models for their epistles, and they likewise conveyed their main message to the reader. However, the difference between the epistolary inheritance of the New Perception and the Epistles of Hagiography is also evident. The main purpose of the epistles of the apostles was to preach Christian doctrines, and the meaning and value of the epistles included in the Georgian hagiographic works differ from them: they mainly represent the ideological-worldview and literary-aesthetic nature and theological meaning of the hagiographers. Correspondence of Samoel Kartli Catholicos and Iovane Sabanisdze. A study of the value and significance of the epistles included in the Hagiographic writings of Queen Theodora's Epistle to Constantine Kakhi The Martyrdom of Konstantine Kakhi revealed that they are mainly embedded in hagiographic writings and have an important compositional mission, sometimes the epistle to independent writings. As a result of the observation, two groups of epistles preserved in the Georgian language were revealed: 1. Epistolary heritage of Georgian clergymen and hagiographers, 2. Epistles of characters of works of this genre included in hagiographic works. Each of the epistles discussed has its own individual form and, consequently, their purpose, theological-literary purpose is also different.